

YAZILI ABİDƏLƏR
ПИСЬМЕННЫЕ ПАМЯТНИКИ
WRITTEN MONUMENTS

IVAN DOBREV (*Bulgaristan*)*

GEÇ ESKİ ÇAĞ HOREZM HARFLİ BULGAR YAZITLAR

Özet

Geç Eski ile Erken Orta Çağları sırasında Bulgar Grubu Türk Dil Ailesi'nin birinci, en kalabalıklı, askerî ve siyasî bakımdan en etkin, en belirgin önemli kısmı olup Avar, Bulgar ve Hazar altgrupları olmak üzere üç bölümden oluştu. Bu çağlarda Bulgar boy ve kavimleri Baykal Gölü'nden Merkezî Avrupa'ya kadar yayıldı.

Milât'tan hemen sonra Bulgar boy ve kavimlerinin başlıcaları İç Asya'dan Orta Asya'ya göç edip buralara birçok beylikler ve devlet kurdu. Bunlar kendi adlandırması *Huŋ-Huŋar* olan hiyonitler ile temel ve birinci adlandırması *Sabir* olan Eftalitlerdi. Orta Asya'da birer imparatorluğu olan Hunlar ile Eftalitler'in sosyo-ekonomik ve kültürel hayatı okadar yüksek bir seviyededir ki büyük şehirler kurup yazıtları yerel Horezm yazı sistemi yardımıyla oluşturulan para bile kesti. İkametgâhı Batı Orta Asya'da olan bir Eftalit prensi Atilla oğlu Dengiz Hana bir tepsi hediye etti.

İşbu ilmî tebliğin amacı Orta Asya Geç Eskiçağ sikke yazıtları ile başka birkaç Horezm harfli yazıtının Geç Eskiçağ Türk Bulgarcasının temelinde nasıl okunup tercüme edilmesi imkânını sergilemektir.

Anahtar sözcükler: *Türk Dil Ailesi, Bulgar boy ve kavimleri, Hiyonitler, Eftalitler, Horezm yazı sistemi, Geç Eskiçağ Türk Bulgarcası.*

Geç Eski ile Erken Orta Çağları devrinde Bulgar Grubu Türk Dil Ailesi'nin birinci, en kalabalıklı, askerî ve siyasî bakımdan en etkin ile devingen, en belirgin ile önemli kısmı olup Avar, Bulgar ve Hazar altgrupları olmak üzere oldukça ayrı ve bağımsız olan üç bölümden oluşur. Bu devirde Bulgar boy ve kavimleri Baykal Gölü'nden Merkezî Avrupa'ya kadar yayılarak o zamanki dünya çapında sayısı çok sınırlı olan jeopolitik güçlerinden biridir.

Milât'tan hemen sonra Bulgar boy ve kavimlerinin başlıcaları İç Asyadan Orta Asyaya göç edip buralara birçok devlet ve prensliği (*княжества*) kurar.

* Plovdiv Paisiy Hilendarski Üniversitesi, Genel Dilbilimi Bölümü, Prof. Dr..
E-mail: prof_ivandobrev@yahoo.com

Bunlar herşeyden önce kendi adlandırması *Huŋ-Huŋar* olan Hiyonitler ile temel ve birinci adlandırması *Sabir* olan Eftalitlerdir (Dobroyev, 2017; Voynberg, 1977: 85-93; Tolstov, 2015: 45-256; Taişan, 2020). Özellikle Orta Asya'da birer imparatorluğu ile birkaç prensliği olan Hunlar ile Eftalitler'in sosyo-ekonomik ve kültürel hayatı okadar yüksek bir seviyededir ki, büyük şehirler kurup yazıtları yerel Horezm yazı sistemi yardımıyla yerine getirilen para bile keserler.

Bütün bu Horezm harfli yazıtlarla şimdiye dek daha ayrıntılı bir şekilde ve daha yakından yalnız A. Muhamadiyev uğraştı. Ne yazık ki, Turan diye bunları okuması ve çevirileri pek isabetli sayılamaz, bir de onun dilbilimi bilgileri gerekli seviyede olmadığından çevirilerde hatalar olmuştur. Mahiyeti mucibince hacmi gayet sınırlı olan işbu ilmî tebliğin amacı Orta Asya Geç Eskiçağ sikke yazıtları ile başka birkaç Horezm harfli yazıtının Geç Eskiçağ Türk Bulgarcasının temelinde nasıl okunup tercüme edilmesi imkânını sergilemektir. Aşağıda, çoğu hallerde, ilk önce Muhammediyev'in okuyuş ile çevirisi gösterildikten sonra Horezm harfli yazıtı müteakiben kendi okuyuş ile tercümemiz gelir. Burada belirtilmesi gereken husus yazı içindeki sözcüklerin bazı Farsça ekleri olup sözdizimi bakımından birbirine Farsça izafet yardımıyla bağlandığıdır.

𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍

Šad-e Hunog tang - Hunog şadı sikkesi

𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍

Šad-e Hunug tang - Hunug şadı sikkesi

𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍

Šad-e Turkan tang - Türkler şadı sikkesi

𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍

Šad-e Turkan tang - Türkler şadı sikkesi

𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍

Šad-e Turkan tang - Türkler şadı sikkesi

jbqoy trŋn - Туран ябгү

𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍

Dyabqu-e Turkan - Türkler Yabgusu

Trŋn - Туран Бозкух

𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍

Kagan-e Turkan - Türkler kaganı

sd hnuy tŋn - Шаd Турана гуннов

𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍

Šad-e Hungor Turkan - Hungor Türkler şadı

sd hunuk trŋn - Шаd Турана гуннов

𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍 𐰽𐰺𐰍

Šad-e Hunog Turkan - Hunog Türkler şadı
sd hunuk trȳn - Шаd Турана гуннов

شاد تورکان هونوگ

Šad-e Hunog Turkan - Hunog Türkler şadı
sdyqȳ trȳn - Туран шада

شاد تورکان هونوگ

Šadiq-e Turkan - Türklerin şadı
hvnuhq tȳn - Туран гуннов

شاد تورکان هونوگ

Hunoh-e Aq tegin - Ak Hunlar tegini
kȳü trgi äthrhk - Король (кунг) государства Афрх

شاد تورکان هونوگ

Thär-ö Turgî Athrih - Türkler çarı Athrih
kȳü trgi burga - Король государства (Турана) Бугра

شاد تورکان هونوگ

Thär-ö Turgeş Abdullah - Türgesh çarı Abdullah
sdq ürknsȳk - Шаd Ургенча

شاد تورکان هونوگ

Šadiq-e Ürüñgeşok - Ürgenç'in şadı
kȳü trgi zkssk - Король государства (Турана) Закассак

شاد تورکان هونوگ

Thär-ö Turgeş Nezzak - Türgesh çarı Nezzak
kȳü trgi humkr - Король государства (Турана) Хумкар

шад туркеш неззак

Thär-ö Turgeş Halithkan - Türgesh çarı Halifhan
kȳü trgi bsxr - Король государства (Турана) Бузхар

шад туркеш халитхан

Thär-ö Turgeş Bälhir - Türgesh çarı Bälhir
sdq pqrq - Шаd Бухары

шад туркеш балхир

Šadiq-e Pukara - Buhara'nın şadı
hunoq s^adiqui asük x^mm - Шаd Гуннов Хан Асук

шад туркеш пукара

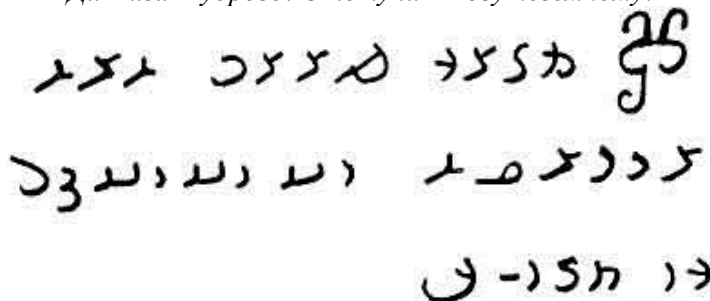
Hunog šad iqüi açuk hum - Hunog şadının yetek yeyeceği kâse

Atilla oğlu Dengiz Han'ın tepsisi, yazıtının başındaki tamgadan besbelli olduğu gibi (Мухамадиев 2015: 35-37), ona ikametgâhı Orta Asyada olan bir Eftalit prensi tarafından hediye edildi.

Kinkeg Dikkiz ükü kessä Kiji sax saxynil gür Tärig - *Бойся удара*

Короля

Диккиза Мудрого! Отступи к Богу неземному!

Kinkeg Tengiz iküi käse! Kijü, čox-čox saxynil, gür Tärig! - *Dengiz Han'ın*

yemek yeyeceği tepsi! Ya insanoğlu, kendini ondan çok çok sakın ki kadirdir Tengri!

KAYNAKÇA

1. Вайнберг, Б. И. (1977). Монеты древнего Хорезма. Москва.
2. Добрев, И. (2017). Българите на територията на Средна Азия. - Bulgarian Names of Eastern Origin. Internet.
3. Мухамадиев, А. (2015). Туранская письменность. Надписи на монетах античного времени. Интернет.
4. Толстов, С. П. (2015). По следам древнехорезмийской цивилизации. Интернет.
5. Taishan Yu, Alxovo (2020). Coins and the Ethnicity of the Hephthalits. Internet.

Иван Добрев (Болгария)

Хорезмографичные болгарские надписи поздней античности

Резюме

В течение поздних древних и ранних средних веков болгарская группа являлась первой, наиболее распространенной, военно-политически наиболее активной и динамичной, наиболее заметной и важной частью тюркской языковой семьи и состояла из трех частей: аварской, болгарской и каспийской подгрупп. В эти века болгарские племена и народы распространились от озера Байкал до Центральной Европы.

Сразу после начала нашей эры основные болгарские племена и народы мигрировали из Центральной Азии в Среднюю Азию и создали там множество государств и княжеств. Это были хиониты, собственное название которых было *Hun-Hunjar*, и эфталиты, основное и первое название которых было *Sabir*. Социально-экономическая и культурная жизнь хионитов и эфталитов, имеющих империи и несколько княжеств в Средней Азии, была настолько высока, что они основали большие города и даже чеканили деньги, надписи которых писали с помощью местной хорезмийской системы письма. Эфталитский князь, чей дворец находился на западе Средней Азии, подарил хану Денгизу, сыну Атиллы, поднос.

Целью данной научной работы является демонстрация того, как читать и переводить надписи на монетах поздней античности Средней Азии и несколько других хорезмо-графических надписей на основе тюрко-болгарского языка поздней античности.

Ключевые слова: *тюркская языковая семья, болгарские племена и народы, хиониты, эфталиты, хорезмийская система письма, тюрко-болгарский язык поздней античности.*

Ivan Dobrev (Bulgaria)

Late Antique Bulgarian Inscriptions with Khorezm Letter

Abstract

From the first, the most crowded, military and political point of view, the Bulgarian Group has formed by three parts as the subgroups of Avar, Bulgar and Khazar that been the most ascendant, the most prominent part of the Turkic Language Family during the Late Antiquity and Early Middle Ages. In those periods, the Bulgarian peoples and tribes spread from Lake Baikal to Central Europe.

Immediately after AD, the majors of the Bulgarian peoples and tribes migrated from Inner Asia to Central Asia and established many beyliks and states, here. They were Chionites whose own name was Hun (*Hun-Hunjar*), and the Hephthalites whose the basic and the first name was *Sabir*. The socio-economic and cultural life of the Huns and Hephthalites having the empire in Central Asia was in enough high level that they printed money which created by the inscriptions consisted of the local Khorezm writing system after established the great cities. One of the prince of Hephthalites where the residence situated in the Western Central Asia has presented the dish to Atilla's son, Dengiz Khan.

The purpose of this scientific rescript is to show the opportunity how to read and translate the inscriptions of coin belonging to the Late Antique Central Asia with some other inscription consisting of Khorezm letter on the basis of the Late Antique Turkic Bulgarian language.

Key words: *Turkic Language Family, the Bulgarian peoples and tribes, Chionites, Hephthalites, Khorezm writing system, Late Antique Turkic Bulgarian language.*
